
SEMINARIUM: ÄGANDET AV NATURRESURSER OCH DEN KONSTITUTIONELLA REGLERINGEN AV SKYDDET FÖR ÄGANDERÄTTEN

Evelina Lund*

1. INLEDNING

Den 1 november 2023 öppnade Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) sina portar för Stiftelsen Rättsfonden som åter stod värd för ett mycket intressant och tankeväckande seminarium, denna gång på temat ”Ägandet av naturresurser och den konstitutionella regleringen av skyddet för äganderätten”.¹ Med novembermörkret som fond utvecklade justitierådet, tillika ledamoten av Svenska Akademien, Eric M. Runesson några tankar, synpunkter och frågor kring enskilda anspråk på ägandet av naturresurser. Runessons anförande kommenterades av verkställande ledamoten i Stiftelsen Rättsfonden, professor Karin Åhman, som också agerade moderator för den efterföljande diskussionen där auditoriet fick möjlighet att reflektera över ämnet och ställa frågor.

2. BAKGRUND

Eric M. Runesson inledde med att betona att de tankar, synpunkter och frågor som skulle framföras tillhörde honom i egenskap av civil medborgare och rättskunnskapare och framfördes således inte av Runesson i egenskap av representant för statens dömande makt. När det väl sagts övergick Runesson till att presentera en tes om att det konstitutionella skyddet av äganderätten kan vara för långtgående och att äganderättsskyddet kan vara underordnat andra anspråk

* Evelina Lund är doktorand i offentlig rätt, med inriktning mot konstitutionell rätt, vid Stockholms universitet.

¹ Stiftelsen Rättsfonden har arrangerat en lång rad seminarier och flera av dessa har refererats av Eddie Exelin, Hjalmar Dunås och undertecknad i Europarättslig tidskrift. Referaten finns även tillgängliga på Stiftelsen Rättsfondens hemsida, www.rattsfonden.se/referat.

och andra rättigheter, varav rätten till liv och rätten till frihet nämndes särskilt. I sammanhanget framhölls det allmännas ansvar att enligt 1 kap. 2 § tredje stycket regeringsformen främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer. Enligt Runesson bör stadgandet i grundlagen tas på större allvar och ges en större konstitutionell tyngd. Från ett sådant perspektiv är äganderättsargument inte särskilt bärkraftiga när dessa ställs i relation till miljöskydd såsom detta kommer till uttryck i miljöbalken.

Från den rättspolitiska utgångspunkten övergick Runesson till att presentera vad som beskrevs som en rättsteoretisk inkörspport till de tankar som sedermera skulle utvecklas. Runesson framhöll att ett begrepps konnotation kan förändras över tid och att begrepp vilka ingår som rekvisit i äldre rättsregler kan föranleda frågor om hur begreppet förhåller sig till andra, nyare, begrepp som knyter an till det gamla begreppet. Runesson utvecklade dessa tankar och menade att en domstol kan behöva anpassa omfånget och betydelsen av ett äldre begrepp för att hålla rättsordningen intakt och för att tillämpningen av en rättsregel ska framstå som legitim. Det innebär emellertid ett brott mot tanken att vad lagstiftaren kan antas ha avsett med ett begrepp ska vara styrande för tolkningen och förståelsen. Från det perspektivet uppkommer det å ena sidan ett demokratiproblem. Å andra sidan, menade Runesson, om domstolen inte anpassar förståelsen av ett begrepp till verkligheten sådan den ter sig idag, riskerar domstolen att bidra till motsättningar i systemet. Runesson beskrev det med Olaus Petris ord, att domstolen tillämpar ”skräpnolag”, det vill säga att domstolen raserar tilliten till rätten om den blir för bunden av gamla föreställningar. Runesson konstaterade att begrepp som omtolkas och ses i nya sammanhang leder till en kollision mellan nya och gamla förståelser, vilket kan leda till svåra avvägningar. Hur dessa ska hanteras menade Runesson kan sammanfattas i den skiljelinje som sägs gå mellan rättspositivister som Hart och interpretitioner som Dworkin. Rättspositivisten kommer att utgå från den gamla ordalydelsen och söka den ursprungliga konnotationen och interpretitionen kommer att förhålla sig till alla principiella krav på rättsordningen och därefter göra en avvägning.

Mot bakgrund dels av den rättspolitiska tesen, dels av den rättsteoretiska inkörsporten lyfte Runesson ett perspektiv på lagen och juridiska principer som innebär att dessa går tillbaka på berättelser och myter knutna till vår kultur. Dessa berättelser kan sägas stå bakom rättsregeln och genom att synliggöra den bakomliggande berättelsen kan förståelsen av rättsregeln förändras, särskilt om berättelsen ligger långt ifrån den mänskliga erfarenhet som vi har idag eller om berättelsens sensmoral är usel. Med detta sagt övergick Runesson till att återge några berättelser.

3. NÅGRA BERÄTTELSE

Runesson inledde med en berättelse om människan som autonom individ:

”A thinking, intelligent being, that has reason and reflection”, den här förnuftiga varelsen har egenskapen att den ”can consider itself as itself, the same thinking thing in different times and places, which it only does by that consciousness which is inseparable from thinking”.

Berättelsen är hämtad från John Lockes *Two Treatises of Government*, Second Treatise och enligt Runesson har denna haft stor betydelse för äganderättens begreppsinnehåll och konstitutionella ställning. I berättelsen accentueras individen; ”a being”, ”someone” som kan ”consider itself as itself”. Individen är den som tänker, den som har ett medvetande, den som känner igen sig själv och detta medvetande finns inuti en kropp. Tankesättet föranleder enligt Runesson ett antal frågor: Var slutar kroppen? Vad kan andra gripa tag i, utan individens tillåtelse? Vad gör individen med sin kropp? Såvitt avser den sistnämnda frågan konstaterade Runesson att individer ser till att kroppen arbetar, gräver, gör upp eld, skapar verktyg, bygger kärnkraftverk och producerar litiumbatterier. Vidare påpekade Runesson att individen förhåller sig till, och betraktar, naturen som finns runt kroppen som ett instrument, men att också andra individer förhåller sig till naturen på ett instrumentellt sätt. Naturen framstår emellertid vid denna tid (innan det finns en stat eller furste som bestämmer) som en gemensam resurs och inte en förlängd del av en enskild individ och dennes arbete. Från Lockes perspektiv tillhör frukterna från arbetet individen som har utfört arbetet. Individen behöver således inte fråga någon om lov innan naturen tas i anspråk, eftersom det i Lockes berättelse finns lika gott och lika mycket åt alla. För att skydda det överflöd som följer av arbetet behövs emellertid staten. Staten behövs också för att individen ska kunna byta sitt överflöd av produktion med andra individer som har andra produkter. Det gemensamma intresset av skydd för detta överflöd innebär att staten behövs. Runesson beskrev det hela som att staten blir beskyddare av ett spelteoretiskt jämviktstillstånd.

Runesson framhöll vidare en tanke, en idé, om att det är Lockes berättelse som ligger bakom det konstitutionella synsättet på den moderna äganderätten och att det, om så är fallet, inger vissa betänkligheter. Dels framhöll Runesson att kopplingen mellan individens kropp och den av kroppen frambringade produkten framstår som kunskapsteoretiskt svag, dels att det är en chimär att det finns lika gott och lika mycket åt alla och att det därför är moraliskt svårt att legitimera Lockes berättelse.

Runesson hoppade sedan ungefär 100 år framåt i tiden och berättade en annan berättelse, om en gubbe som satte pinnar i marken för att rama in ett område. Gubben ansåg att den utmätta marken var hans. Runesson antog Jean-Jacques Rousseaus perspektiv, och enligt detta perspektiv var det faktum

att någon trodde på gubben det värsta som har hänt mänskligheten. Äganderätten uppstod därför att någon valde att tro på gubben. För Rousseau är äganderätten kulmen på mänsklighetens fiffigaste projekt, som ett antal individer skapat för sin egen vinnings skull.

Varken Lockes eller Rousseaus berättelser gjorde enligt Runesson något större intryck på samtida kungar och kejsare. De utgick i stället från en annan berättelse om äganderätten enligt vilken kungen anförtrorde landområden till dem som svurit honom trohet, vilka i sin tur överlät landområden till dem som svurit dem trohet. De hade alla en äganderätt, men med olika löftesstrukturer. Pyramidspelet gjorde dock att den högst stående, kungen, fursten eller kejsaren, blev *top dog* med beskattningsrätt. Runesson vände sedan blicken mot den svenska politiska historien och hur svenska kungar försökt sig på en liknande ordning. Det gick enligt Runesson inte särskilt bra. Däremot skapades en variant, en annan berättelse. En berättelse som Runesson inledde enligt följande: ”Det var en gång en kung, han hette Gustav”. Den 20 april 1542 skrev han ett brev till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland och gjorde anspråk på marken. Brevet nådde ut i byarna där det fanns gott om obebyggda allmänningar och där undrade man, med Runessons ord, om kungen inte hade avlagt en konungaed och lovat att ”icke heller skall han på något sätt taga gods från [någon], utom enligt lag och efter laga dom.” Det hela slutade dock med att kronans mark, det vill säga den mark Gustav Vasa gjorde anspråk på, skulle få nyttjas, men mot betalning av skatt.

4. EN PERCEPTIONSPSYKOLOGISK UTVIKNING

Runesson övergick därefter till vad han beskrev som en perceptionspsykologisk utvikning och diskuterade hur inramningen av de begrepp vi använder styr begrepps innehållet. På retoriskt manér undrade Runesson om vi, när vi talar om äganderätt, utgår från tanken på mark. Det vill säga att tanken på mark får styra begrepps innehållet med följderna att annat som kan vara föremål för ägande får en underordnad roll. Vidare framhöll Runesson att typbilden är att marken ägs av en person och att samägande ses som något bökit, som leder till bråk och andra transaktionskostnader. Därefter frågade sig Runesson hur äganderättsbegreppet skulle förstås om vi i stället utgick från något flytande, exempelvis vatten. Om vatten får vara styrande för begrepps innehållet blir det inte då, undrade Runesson, svårare att tro på en gubbe som sätter pinnar i ett vattendrag och kallar det för sitt? Är det meningsfullt, fortsatte Runesson, att tala om att han äger fisken som för tillfället råkar simma förbi i ”hans” vatten?

5. VÄLSTÅND OCH VÄLFÄRD

Runesson gav därefter John Locke en andra chans. I *Two Treatises of Government* gör Locke enligt Runesson en viktig observation. Locke framhåller med Runessons ord att ”min naturrättsliga äganderättsteori har finfina följdverkningar. Ett skydd för äganderätten som jag har skisserat leder också till välstånd och välstånd är bra för fursten, därför att när andra furstar ser hur ditt välstånd har ökat kommer du ’quickly be too hard for your neighbours’”. Runesson menade att Lockes tillägg inte bör underskattas och att det sannolikt har haft stor betydelse för att äganderätten tog sådan fart.

Runesson lyfte sedan de ekonomer som tog över stafettpippen från Locke, bland andra Adam Smith som först och tydligast konstitutionaliserade äganderätten med ekonomiska argument. För Smith var äganderätten inte enbart av politisk och moralisk vikt, äganderätten var därtill helt central för hur ett land skulle styras. I Smiths berättelse är äganderätten högsta rättvisa. Runesson lyfte också Jermy Bentham som bland annat utvecklade standardteorin om äganderättens välfärdsskapande funktion. Det var emellertid fråga om individuell äganderätt och inte någon kollektiv sådan. Runesson konstaterade slutligen att äganderätten har en central ställning som konstitutionell rättighet i en liberal rättsordning.

Runesson fortsatte och framhöll att äganderättens stora genomslag kommer med Code Napoléon (*Code civil des Français*). Med ”Napoleon som lokförare och John Locke som eldare” rullade tåget vidare till Europakonventionens tilläggsprotokoll 1 artikel 1 (egendomsskydd) och därefter vidare in i 2 kap. 15 § regeringsformen. Runesson betonade därefter att det, oaktat det sagda, är en öppen fråga hur äganderätten står sig i förhållande till andra konstitutionella rättigheter. För egen del ansåg Runesson att ställningen är svagare än vad vi normalt håller för troligt, detta eftersom han inte ”köper” Lockes berättelse. Vidare framhöll Runesson att det inte finns någon ekonomisk evidens som visar att privat äganderätt är ekonomiskt överlägsen samfäll äganderätt.

Runesson fortsatte på temat samfälligheter och naturresurser. Runesson lyfte den amerikanske evolutionsbiologen Garret Hardins och dennes välkända artikel ”The Tragedy of the Commons” från 1968.² Hardin visade att när människor har tillgång till en resurs som är gemensam och när de agerar utifrån egenintressen (vilket Hardin utgick ifrån) kommer dessa individer att överkonsumera, underinvestera och till slut förstöra det gemensamt ägda. Hardins tankegångar har utmanats och enligt Runesson falsifierades dessa, i vart fall delvis, av nobelpristagaren Elinor Ostrom som bland annat har visat att människor

² Hardin, Garret, *The Tragedy of the Commons* – The population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality, *Science* Vol. 162, 13 december 1968.

gott kan samarbeta om naturresurser, så kallade ”Common-Pool Resources”, under förutsättning att rätt normer finns på plats.³

Mot slutet av framförandet betonade Runesson återigen att John Lockes berättelse inte har övertygat honom. Inte heller Benthams idé att privat äganderätt behövs för att skapa välfärd har gjort något större avtryck. Runesson avslutade därefter sitt föredrag med en fundering: är det en konstitutionell rättighet att staten ska skapa välbefinnande för mig? Och är det samma sak som att staten ska skapa välfärd?

6. ÄGANDERÄTTEN POSITIVRÄTTSLIGT BETRAKTAD

Ordet lämnades därefter över till Karin Åhman som givits rollen att kommentera Runessons anförande. Åhman inledde med att påminna om Stiftelsen Rättsfondens stadgar där det bland annat talas om den moraliska rättens principer vilka kräver hänsyn till nästans liv och egendom samt hennes goda namn och rykte. Seminariet speglade således väl de värden som Rättsfondens grundare Johan Hansson månade om.⁴

Åhman sammanfattade Runessons anförande. Därefter anlade Åhman ett rättspositiviskt perspektiv på skyddet för äganderätten och konstaterade inledningsvis att när äganderätt diskuteras i egenskap av en grundläggande rättighet lyfts i stort sett alltid de filosofiska, historiska och ekonomiska perspektiven. Åhman framhöll dock att äganderätten, från hennes horisont, för det första är en *de lege lata* privaträttslig företeelse som innebär att någon har rådighet över ekonomiska intressen vilka kan yttra sig i olika tillgångar såsom lös och fast egendom. Äganderättens kärna kan sägas vara huruvida rådigheten ”bär sig” när någon annan anger ett konkurrerande intresse eller när en domstol prövar vems intresse som är lagligt betingat. Åhman betonade vidare att hela civilrätten utgår från att någon äger och att det inte finns något som är ”oägt” i ett civiliserat samhälle (bortsett från luft och vatten). Med ägandet följer en rätt att disponera, såväl rättsligt som faktiskt. Åhman framhöll för det andra att äganderätten är en konstitutionell grundprincip som åtnjuter skydd både nationellt och internationellt och att den utgör en ”grundton för rättsstat och demokrati”. Vidare beskrev Åhman, för det tredje, äganderätten som en organisationsprincip för hur tillgångar ska organiseras i ett samhälle. Utan en reglering av äganderätten och utan ett skydd för densamma (vad detta än må innehålla) uppstår lätt kaos. Åhman erinrade om att en stor del av juridiken bygger på att någon äger och att ägandet följaktligen regleras.

³ Se t.ex. Ostrom, Elinor, *Governing the commons – the evolution of institutions for collective action*, Cambridge University Press, 1990.

⁴ Se mer om Johan Hansson och Stiftelsen Rättsfonden i Lund, Evelina, ”Jubileumsseminarium – Stiftelsen Rättsfonden 50 år!”, ERT 2022 s. 133.

Därefter återkopplade Åhman till delar av Runessons anförande och konstaterade att användandet av det historiska perspektivet i vilket bland annat Lockes berättelse återfinns kan ifrågasättas av oss moderna människor; principen att "sätta några pinnar i marken" fungerar inte i dagens samhälle. Däremot menade Åhman att vi bygger vår förståelse för hur det "goda samhället" ska utformas bland annat genom historiska erfarenheter. Det innebär att även om vi idag inte befinner oss i ett naturtillstånd kan Locke, och andra återgivna personer, ge oss en förståelse och en acceptans för att till exempel den som skapar ett värde också har rätt till det. Det är med Åhmans ord "en grundprincip som inte är särskilt konstig".

Åhman fortsatte med det historiska perspektivet och diskuterade hur vi förhåller oss till oförrätter i ägandet bakåt i tiden, exempelvis vid krigsbyten, ockupationer och konfiskationer som då var lagliga men som idag är moraliskt förkastliga. Åhman undrade retoriskt hur långt bakåt i tiden vi ska gå för att rätta till, utan att för den delen omskapa och omfördela den befintliga verkligheten. Vidare betonades principen om retroaktivitet och dess betydelse i dessa frågor. Åhman fortsatte och konstaterade att vi måste dra lärdom av historien, men dock vara försiktiga med vilka slutsatser vi drar. Om vi förkastar de historiska urkunderna, med Runessons ord "Lockes berättelse", för att dessa inte längre är aktuella, hur ska vi då se på andra rättigheter och deras historiska kontext?

Vidare betonade Åhman att det rättseconomiska perspektivet på äganderätten är mycket intressant, men noterade för egen del att såväl historien som empirin talar för att äganderätten ger oss "friska" samhällen med fred och välstånd, vilket allt som oftast saknas i samhällen där ägande inte respekteras. Åhman sammanfattade det med orden: "Kommunismen var inte direkt någon värdeskapande ordning".

Därefter övergick Åhman till det konstitutionella perspektivet och framhöll att det för henne är självklart att vi ska skydda de värden som kommer till uttryck i egendomsskyddet så som det uttrycks i vår grundlag. Med ett skydd för äganderätten följer förutsebarhet och därmed legalitet liksom avsaknad av godtycke i förvaltningen, skydd för etablerade positioner och ekonomiska rättigheter. Ett starkt skydd för äganderätten innebär emellertid inte att andra intressen och rättigheter lämnas vind för våg. Åhman menade att äganderätten har andra dimensioner som måste beaktas, oavsett uppfattning om dessa, och nämnde bland annat miljödimensioner, urfolk och minoriteter samt det politiska intresset av att inte få alltför stora ekonomiska klyftor i ett samhälle. Hänsynstagandet kommer till uttryck i den svenska grundlagen, bland annat i målsättningsstadgandet i 1 kap. 2 § regeringsformen, men också egendomsskyddet i 2 kap. 15 § som föreskriver ett krav på angelägna allmänna intressen vid rådhetsbegränsning av fast egendom eller vid expropriation.

Slutligen återvände Åhman till frågan om gemensamt ägande av naturresurser och konstaterade att det är en fråga om form, om det ska ske genom tvång

eller frivillighet, lag eller avtal, offentligt eller privat. Avslutningsvis lyfte Åhman det rättspolitiska perspektivet och att äganderätten ofta ses som krånglig och kontroversiell eftersom den till stor del bygger på politiska värderingar. Åhman betonade dock att äganderätten rör vår rättsordnings grunder, vars innehåll och struktur vi genom val vart fjärde år har möjlighet att påverka. Från ett sådant perspektiv är frågan snarast vad en grundlagsregel om äganderätt ska innehålla.

7. DISKUSSION

Det öppnades upp för auditoriet som fick möjlighet att reflektera över ämnet och ställa frågor till talarna. En av dessa reflektioner presenterades av advokaten Giron Blomdahl, som nyligen disputerade på avhandlingen ”Vem äger naturen?”.⁵ Blomdahl framhöll att normen fram till omkring år 1810 var ett kollektivt ägande snarare än ett individuellt sådant. Blomdahl undrade därefter om det kollektiva ägandet och det individuella ägandet krockar med egendoms-skyddet såsom det är utformat idag, eftersom skyddet *de lege lata* rör ägaren i relation till staten. Ägaren kan emellertid vara både ett kollektiv (ett bolag, en samfällighet etcetera) och en enda individ. Blomdahl framhöll vidare att det är en skillnad mellan att reglera relationen mellan ägare och stat och att reglera relationen sinsemellan olika typer av ägare. Slutligen konstaterade Blomdahl att Runessons anförande snarare handlade om ägarstrukturer än om regleringen i 2 kap. 15 § regeringsformen, vilket Runesson instämde i.

Vidare berättade Måns Lönnroth vad Johan Hansson själv skulle haft för syn på ägandet av naturresurser. Enligt Lönnroth skulle Johan Hansson gjort en åtskillnad mellan äganderätten till naturresurser och ägandet av avkastningen till naturresurser och därefter ha berättat en historia från Chicago. Berättelsen handlade om en tomt som år 1830 kostade två dagsinkomster, men som 60 år senare värderades till 2000 årsinkomster. Enligt Lönnroth hade Johan Hansson funnit det orimligt att en sådan avkastning skulle tillfalla ägaren, eftersom en stor del av avkastningen kunde hänföras till omständigheter som låg bortom ägarens påverkan.

Anna Emmelin, som bland annat arbetar med hållbar utveckling, framhöll att vi är dåligt tränade på att samäga. Någon berättelse har tagit bort det ”joxiga” samägandet och ersatt denna med en berättelse som säger att samägande är dyrt och krångligt, men, undrade Emmelin: Kan livet vara något annat än joxigt?

Hovrättsrådet, och den liberala politikern, Eva Edwardsson avslutade diskussionen med att lyfta den framlidna professorn i juridik Anna Christensen. Edwardsson lyfte särskilt Anna Christensens utveckling av idén om normativa

⁵ Blomdahl, Giron, Vem äger naturen? – En fastighetsrättslig studie om förhållandet mellan äganderättens brukandel och skyddet för naturvärden, akademisk avhandling 2023, Stockholms universitet.

mönster i rättsordningen och hur skydd för etablerad position är ett normativt mönster. Edwardsson exemplifierade detta med ett från Anna Christensens lånat exempel om hur förlust av något uppfattas av rättsordningen. Ett barn vars ena förälder avlider har rätt till barnpension, medan det barn som vid födseln endast har en förälder inte kommer att erhålla någon kompensation. Rättsordningen kompenserar således enbart förlust. På temat fortsatte Edwardsson och lyfte nobelpristagaren Daniel Kahnemans bok ”Tänka, snabbt och långsamt”⁶ och dennes forskning som visar hur alla människor upplever en förlust som mycket värre än att inte ha någonting alls. Edwardsson menade mot bakgrund av detta att äganderätten och skyddet för en etablerad position inte enbart är knutna till den västerländska traditionen, utan något djupt mänskligt. En alternativ berättelse till äganderättens betydelse är kanske att människan, rent evolutionärt, avskyr att förlora någon eller något. I en sådan berättelse blir kompensationen en möjlighet, menade Edwardsson.

8. AVSLUTNING

Som det ovanstående visar var det ett mycket innehållsrikt, givande och intressant seminarium där olika berättelser, funderingar och tankar på temat ”Ägandet av naturresurser och den konstitutionella regleringen av skyddet för äganderätten” fick komma fram. Seminariet med dess anförande och efterföljande diskussion visar vikten av att kunna ha (minst) två tankar i huvudet samtidigt. Det kan vidare konstateras att det är viktigt och angeläget att frågor om natur, miljö, klimat, ägande och äganderätt diskuteras och belyses från olika perspektiv. Uppfattningen tycks dock vara att det saknas ett politiskt ansvarstagande i diskussionen, vilket har lett till att flera av dessa frågor, och deras relation till varandra, har hamnat på domstolars bord. Det är en tydlig global trend som kommer till uttryck bland annat i de klimatprocesser som förs runt om i världen.⁷ På så sätt illustrerar seminariet och dess diskussioner också vikten av att ställa sig de eviga frågorna om vad som är (och ska vara) politik och vad som är (och ska vara) juridik. Med andra ord – vem ska skriva vår berättelse?

⁶ Kahneman, Daniel, *Tänka, snabbt och långsamt*, Volante 2017.

⁷ Se t.ex. det s.k. Auroramålet där den ungdomsledda organisationen Aurora stämt svenska staten vid Nacka tingsrätt, mål T 8304-22. Nacka tingsrätt har hänskjutit frågan om en sådan talan som käranden för ska tillåtas till Högsta domstolen som i skrivande stund ännu inte har meddelat beslut om prövningstillstånd. Se också t.ex. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz m.fl. mot Schweiz, Carême mot Frankrike och Duarte Agostinho m.fl. mot Portugal m.fl. som ligger för prövning i Europadomstolens stora kammare. För fler avgöranden se t.ex. ”Climate Change Litigation Databases” där en stor mängd rättspraxis har samlats. På temat, se vidare t.ex. Ebbesson, Jonas, *I rättsstaten kan statens klimatansvar prövas i domstol*, Advokaten Nr 9 2023.

